

nen deze kaders nu erg belangrijke informatie wordt geboden of dat het meer een soort aanvullende informatie betreft. Vrij algemeen is de kritiek op de vraagstelling bij de oefenvragen. Een vraag als: 'Analyseer de vorm (...) en geef ook de betekenis van de elementen' geeft volgens de studenten te weinig aanknopingspunten voor het beantwoorden van de vraag. Zelf deel ik deze mening van de studenten maar gedeeltelijk. Bij de eerste oefenteksten kan er zeker nog wel wat verwarring ontstaan over de vraagstelling, maar omdat de wijze van vragenstellen vrij uniform is, vermoed ik dat de oplettende gebruiker na een paar oefenteksten toch wel inzicht in de vraagstelling moet hebben gekregen.

Hoewel er dus zeker nog wel wat aan de cursus verbeterd lijkt te kunnen worden, ben ik van mening dat Marijke Mooijaart en Marijke van der Wal een boek hebben geschreven waarmee de basis voor een gedegen kennis van het oudere Nederlands gelegd kan worden. Met hen hoop ik dat het boek een positieve bijdrage zal leveren aan de kennis van het oudere Nederlands en daarmee aan de toegankelijkheid van ons taalgerfgoed.

Margit Rem

Karel Porteman & Mieke B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700*. Amsterdam: Bert Bakker, 2008. [Deel 4 van A.J. Gelderblom & A.M. Musschoot (hoofdredactie), *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*]. – 1054 pp. ISBN 978 90 351 3029 6.

Vrijwel direct na de verschijning is er een stroom van recensies in kranten en tijdschriften op gang gekomen, waarin het vierde deel van de nieuwe literatuurgeschiedenis uitvoerig is besproken. Men blijkt algemeen grote waardering te hebben voor dit boekdeel. Er is ontzag voor de eruditie van de auteurs blijkens de presentatie van zoveel bekende en onbekende schrijvers en dichters uit het tijdperk 1560-1700 en voor de wijze waarop die periode in het boek is verwerkt. Ik sluit me aan bij de algemene waardering en acht het dan ook niet nodig alle punten opnieuw in een recensie te verwerken. Dat maakt de ruimte vrij voor het bespreken van elementen die tot dusver niet of in ieder geval minder aan de orde zijn gekomen.

Tijdens een studiedag op 17 januari 1997 werden de eerste plannen voor een nieuwe literatuurgeschiedenis gesmeed. De Nederlandse Taalunie heeft als initiatiefneemster een verslag

van die bijeenkomst gepubliceerd onder de titel *Veelstemmig akkoord* (Bekkering & Gelderblom 1997). Daarin wordt verslag gelegd van de desiderata die letterkundigen en literatuurhistorici die dag geformuleerd hebben. Een gewichtig punt van overleg betrof de te volgen methode. Er was een duidelijke voorkeur voor een functionalistische aanpak, waarin de literatuur wordt ingebed in de veranderende samenleving. Deze wens hebben Porteman & Smits-Veldt, zoals zij in de inleiding stellen, gehonoreerd door teksten te bespreken in samenhang met gelijktijdige verschijnselen, waarbij gelet werd op verbanden en continuïteit. Niet langer is de individuele schrijver/dichter of tekst uitgangspunt, de omstandigheden waaronder literair werk in de 'lange zeventiende eeuw' aan het licht kon komen, blijkt in veel gevallen vertrekpunt. Hierdoor kon veel aandacht besteed worden aan netwerken en politieke, kerkelijke en sociale factoren. Een mooi voorbeeld van deze werkwijze betreft de beschrijving van de functie die drukkers en uitgevers hebben gehad bij de totstandkoming van teksten. De nog betrekkelijk jonge loot van de literatuurgeschiedschrijving, de boekwetenschap, is op deze manier een wezenlijk onderdeel geworden van de literatuurhistorie. Dat zoeklicht op het boekenbedrijf bracht vervolgens weer met zich mee dat ook vertalingen en vertalers konden worden belicht. Deze verbreding betekent een opmerkelijke verrijking. De Nederlanden worden daardoor op een vanzelfsprekende manier geplaatst in een Europese of nog ruimere context, zoals blijkt uit de vertaling van de Koran door J.H. Glazemaker (p. 629). Bovendien maakte het de weg vrij voor de behandeling van teksten die niet tot de canon zijn gaan behoren, maar die de contemporaine lezers wel veel plezier hebben verschaft.

Een ander punt dat op de studiedag aan de orde werd gesteld (door Schenkeveld-van der Dussen) was vrouwenliteratuur. *Met en zonder lawwerkers* (1997) moest nog verschijnen, maar het was al wel duidelijk dat aan literair werk van vrouwen in onderwijs en onderzoek ten onrechte gedurende eeuwen hooguit een plaats in de marge werd gegund. De *Lawwerkers* betekende een uiterst noodzakelijke inhaalslag, maar had als onvermijdelijk gevolg dat vrouwen en hun werk geïsoleerd gepresenteerd werden. Met dit nieuwe handboek is die nadelige positie verdwenen. Alle vrouwelijke dichters en schrijvers uit de periode 1560-1700 die in de *Lawwerkers* worden besproken en wier werk de drukpers heeft gehaald, hebben een plek gekregen in dit nieuwe vaderland, en niet in een aparte opsomming, maar als vanzelfsprekend

onderdeel van de mainstream. Zo de Antwerpse Catharina Boudewijns, die behandeld wordt onder het kopje 'katholiek weerwerk' (p. 80), of Judith Lubbers, van wier *Geestelijk kruydt-hofken* uit 1631 ook de populariteit blijkt uit de mededeling dat de bundel vóór 1700 twaalf drukken beleefde (p. 471), en Margaretha van Godewijck, de Dordse dichteres die 'een sonnet in de "schoncken"-serie maakte, als bewijs dat zij als vrouw mee kon doen aan literair spel in een mannenwereld.' (p. 432). Onder het kopje 'Vriendenkringen' wordt een aantal dichters, mannen en vrouwen, in gelijkwaardigheid aan elkaar, samengebracht. Deze enkele voorbeelden laten een variatie aan invalshoeken zien, die het boek, of het nu om vrouwen of om mannen of beiden gaat, zo'n rijke tekst maken.

Een belangrijk fenomeen in Nederlandse literatuurgeschiedenissen betreft altijd weer de in ieder geval politieke grens tussen Nederland en België/Vlaanderen. Veroorzaakt deze grens een zodanig verschil in cultuur, geschiedenis en misschien zelfs in taal dat de literaturen afzonderlijk van elkaar behandeld moeten worden of vormen zij een eenheid in verscheidenheid? Knuvelder richt zijn blik ten aanzien van de zeventiende eeuw volledig op de noordelijke Nederlanden, en voegt aan het einde van zijn verhaal van zo'n 250 pagina's nog een paragraaf (tien pagina's) toe getiteld 'Letterkunde der zuidelijke Nederlanden'. Het is wel een erg bloedeloos verhaal over een 'schrane oogst aan werkelijk belangrijke geschriften'. Alleen al het feit dat Porteman en Smits-Veldt dit beeld onderuit halen door in hun verhaal steeds Noord en Zuid, Antwerpen en Amsterdam, kringen van protestantisme en katholicisme te betrekken, maakt van dit deel van de literatuurgeschiedenis een waardevol verslag van wat zich in de wereld van de Nederlandstalige literatuur afspeelt – natuurlijk in relatie tot een verschillende (historische) context. Willaerts kritische opmerking tijdens de studiedag in januari 1997 dat 'de renaissance rustig verder [tuinieren] in een noordelijk en zuidelijk perceel' blijkt goede vruchten af te werpen. Deze onverwachte presentatie is natuurlijk in belangrijke mate de verdienste van de twee auteurs, die vanuit hun respectievelijk Vlaamse en Nederlandse achtergrond uiterst zinvol hebben samengewerkt. Het geeft ook aan dat op dit moment de behoefte aan gemeenschappelijkheid groot is. Het is nauwelijks uit te maken of dit vanuit een culturele, politieke of intern-wetenschappelijke motivatie gebeurt. In ieder geval zal de Nederlandse Taalunie, als verbindingsorganisatie van Vlaanderen en Nederland, er blij mee zijn.

De presentatie in onderlinge samenhang van de twee gebieden van literatuur is zonder meer

verrijkend voor de literatuurhistorici uit beide landen. Het heeft evenwel ook een grote waarde voor de internationale neerlandistiek. Juist neerlandici extra-muros, die vaak als generalisten werken, hebben behoefte aan een efficiënt overzichtswerk. Dat hebben zij hiermee gekregen. Extra steunend zijn de 'Aanteekeningen': een gemotiveerde bibliografie van meer dan vijftig bladzijden, die vooral voor studenten een belangrijke steun in de rug zal betekenen. Het is veelzeggend dat een reflectie op de vier tot dusver verschenen delen al in april 2008 een belangrijk thema vormde op een congres in Wrocław (Polen) dat de titel *Neerlandistische Ontmoetingen* als titel voerde (Kalla & Czarnecka 2008).

Sommige vakgenoten droomden in 1997 van een boek dat 'meeslepend' geschreven zou zijn. Aan die kwalificatie voldoet *Een nieuw vaderland voor de muzen* niet. En dat bedoel ik als compliment. Bij een meeslepend boek geven lezers het initiatief uit handen en gaan ze mee in de gedachtegang en de opgeroepen beelden van een schrijver. Dat kan bij een handboek niet de bedoeling zijn. Eigen kennis en inzichten moeten in een dergelijk werk voortdurend geprikkeld worden, zodat het lezen een dialoog tussen tekst en lezer bewerkstelligt. Bovendien zullen lezers veelal de bedoeling hebben informatie op te doen over deelgebieden. Het is dan onzinnig als je bijna gedwongen wordt het hele boek te verstouwen.

Evenmin is de nachtmerrie van andere vakgenoten werkelijkheid geworden. Zij vreesden voor een boek of boekenreeks als een stilistische en methodische lappendeken. Porteman en Smits-Veldt hebben een goed (en leesbaar) boek geschreven. Dat wordt gerealiseerd door een prettige stijl, een grote informatiedichtheid, maar ook door de bijna lakonieke manier waarop de indeling van de stof wordt gepresenteerd in titels van hoofdstukken, kopjes en subkopjes. De chronologie bepaalt de hoofdstructuur en dat maakt het lezers gemakkelijk te vinden wat ze nodig hebben. Eén feit is niet altijd te vinden, namelijk de leefjaren van de dichters en schrijvers. Ik veronderstel dat er geen opzet zit achter het feit dat die wel van Tesselschade Roemers worden gegeven, maar niet van Anna, wel van Pieter Hooft, maar niet van Vondel; soms staan ze nog wel ergens, maar moet je er erg lang naar zoeken. Bij een volgende druk kan het probleem gemakkelijk worden opgelost door de leefjaren in het namenregister op te nemen. Bij die druk kunnen dan ook alsnog een paar opengebleven verwijzingen worden ingevuld.

Overigens is de uiterlijke vorm van het werk ook wel enige aandacht waard. Er staan in de lo-

pende tekst vele en gevarieerde afbeeldingen, die uitzonderlijk goed van bijschriften zijn voorzien. Een mooi voorbeeld daarvan is de spotprent op het Amsterdams schouwburgbeleid (waarschijnlijk uit 1686) door Romein de Hooghe. Alle elementen van de prent worden opgesomd en verklaard. Dergelijke toevoegingen functioneren niet alleen ter verlichting, maar dragen bij tot de informatiedichtheid die het boek kenmerkt. De stofomslag wordt uiterst simpel gesierd door een afbeelding van een veer. Het zette mijn fantasie in gang. Moest ik er een ganzenveer in zien als verwijzing naar het schrijfinstrument dat uiteindelijk al die literaire teksten mogelijk maakte? Dat strookt met de uitspraak van Jan Vos over Vondel als 'fenixveer' (p. 568). Of is er een andere symboliek en is de veer het teken van de vluchtige schoonheid van literatuur, vergelijkbaar met de typering die Tesselschade Roemers aan de zangkunst geeft: 'een zingend vedertje en een gewiekt geluid' (p. 364)? Of hebben de auteurs er een typering van hun arbeid in gezien? Immers, ze hebben met hun werk een belangrijke periode uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis vastgelegd, maar die fixatie kan niet meer dan tijdelijk zijn. Voor we het weten zal de wind van kennis en wetenschap weer uit een andere hoek waaien en zal het veertje de lucht in gaan om neer te komen op een plek die we nu nog niet kennen.

Op vele niveaus hebben Smits-Veldt en Porteman een dubbel spoor getrokken. Het boek betreft de literatuur van Vlaanderen en Nederland, het behandelt de canon en een breed veld van populaire literatuur, het is geschreven voor neerlandici intra en extra muros, voor vakgenoten en liefhebbers, binnen de discipline en interdisciplinair. Dat heeft geleid tot een handboek waarin vele stemmen worden gehoord. Het is de verdienste van de auteurs dat die vele stemmen harmonisch zijn samengebracht tot een veelstemmig akkoord.

A. Agnes Sneller

Bibliografie

- Bekkering & Gelderblom 1997 – H. Bekkering & A.J. Gelderblom (red.): *Veelstemmig akkoord. Naar een nieuwe literatuurgeschiedenis*. Verslag studiedag Literatuurgeschiedenis, Den Haag, 17 januari 1997. Den Haag 1997.
- Kalla & Czarnecka 2008 – Irena Barbara Kalla & Bożena Czarnecka (red.), m.m.v. Gert Loosen: *Neerlandistische ontmoetingen. Trefpunt Wrocław*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2008.

Rhijnvis Feith. *De ouderdom*. Uitgegeven, ingeleid en toegeleid door Marinus van Hattum. Amstelveen: EON Pers, 2009. – 247 pp. ISBN 978 90 77246 27 6.

J.F. Helmers. *De Hollandsche natie*. Editie Lotte Jensen met medewerking van Marinus van Hattum. Nijmegen: Vantilt, 2009. – 271 pp. ISBN 978 94 6004 003 0.

In de eerste maanden van 2009 zijn maar liefst twee edities verschenen van poëzie, geschreven in de zogenaamde Franse tijd. Opmerkelijk, omdat de dichtkunst uit deze periode sinds jaar en dag stiefmoederlijk wordt behandeld. Terwijl dichters als Feith, Loots en Helmers tijdens hun leven nog gevierd werden als tweede Vondels, taande deze populariteit na hun verscheiden al snel. Latere generaties maakten er een sport van op satirische wijze met leven en werk van deze 'verzetspoëten' af te rekenen. Tachtig deelde de definitieve knock out uit en in de meeste twintigste-eeuwse literatuurgeschiedenissen komt men ze dan ook slechts in de marge tegen.

Marinus van Hattum en Lotte Jensen hebben echter genoeg reden gevonden om nieuwe uitgaven te verzorgen van respectievelijk Feiths *De ouderdom* (1802) en Helmers' *De Hollandsche natie* (1812). Het zijn twee behartigenswaardige uitgaven geworden met fraaie omslagen en illustraties. Wat betreft de opzet, zijn ze goed met elkaar te vergelijken, iets wat wellicht ook te maken heeft met het feit dat Van Hattum zijn medewerking verleende aan de uitgave van Helmers' magnum opus. In de twee inleidingen komt behalve biografische informatie ook een inhoudelijke en stilistische analyse, een genretoewijzing plus een tekstgeschiedenis voorbij. De inleiding van *De Hollandsche natie* is wat ruimer bemeten en hier vindt de lezer dan ook meer contextuele informatie: het gedicht wordt binnen het vaderlandslievende discours van de eerste decennia van de 19^e eeuw geplaatst. In vergelijking daarmee is de informatie die Van Hattum bij Feiths gedicht geeft over de wijze waarop men omstreeks 1800 aankeek tegen het ouder worden summier te noemen. Opvallend is ook dat hij, anders dan Jensen, slechts zijdelings ingaat op de literaturopvatting van Feith. En dat terwijl nu juist Feith in de jaren voorafgaand aan *De ouderdom* een belangrijke partij was in het poëtische debat. Over hun doelgroep laat noch Jensen noch Van Hattum zich uit. Vermoedelijk hebben zij vooral de vakgenoot op het oog gehad. Daarnaast zullen deze edities welkom zijn in het academische onderwijs, waarbij opgemerkt dient te worden dat Jensen de lezer in